

УДК 658.589

ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Горященко Ю.Г., Мороз А.Г.

Університет митної справи та фінансів

У статті порушуються актуальні проблеми використання інноваційних заходів для подолання економічної кризи підприємства. Підкреслено, що інновації не можуть створюватися без додаткових і постійних вкладень інвестиційних ресурсів. Звертається увага на необхідність активізації інноваційних процесів в Україні та розглядаються можливі активатори інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств. Доведено доцільність використання моделі антикризового управління.

Ключові слова: інновації, підприємство, економіка, інвестиції, антикризове управління.

Постановка проблеми. Стійкість соціально-економічного зростання України визначається збалансованим розвитком різних видів економічної діяльності. Кризові процеси останніх років виявили недостатню конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Це засвідчується негативною динамікою обсягів виробництва і реалізації продукції, низькою рентабельністю господарської діяльності, послабленням інвестиційної та інноваційної активності підприємств, значною часткою збиткових підприємств. Серед чинників, які зумовлюють перераховані негативні тенденції, є невідповідність діючої системи управління підприємств таким вимогам зовнішнього середовища як глобалізація і посилення міжнародної конкуренції, розвиток ринку капіталів та ін. Одним із напрямів адаптації управління підприємств до сучасних загальносвітових економічних змін є застосування інноваційних методів стимулювання підприємницької діяльності, що дозволить залучити інвестиції для реалізації стратегічних проектів, які значною мірою забезпечують зростання вартості підприємств у довгостроковій перспективі з урахуванням інтересів широкого кола зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні питання інноваційних шляхів розвитку знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і закордонних економістів, таких як, І. Бланк, Б. Буркинський, М. Герасимчук, Т. Дудка, І. Кривов'язюк, О. Пересада та інших дослідників. Дослідження взаємозв'язку кризи та інноваційних процесів в Україні здійснювали такі вчені, як: Л. Бушовська, С. Гандзюк, В. Дергачова, О. Заєць, М. Зверяков, Г. Канафоцька, К. Кузнецов, А. Олешко, О. Петухова, В. Поліщук, І. Радзівіло, В. Токар та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри проведені дослідження, варто підкреслити, що інноваційні процеси, так само як і кризові явища, вимагають постійного моніторингу, вивчення динаміки та взаємозв'язку вже з огляду на сучасну невизначену ситуацію, яка приховує в собі все нові проблеми функціонування та розвитку як підприємств, так і економіки в цілому, що вимагає додаткових досліджень, поточної та перспективної діагностики ситуації, що склалась навколо досліджуваного явища.

Мета дослідження полягає у розробці теоретико-методичних положень, рекомендацій та пропозицій щодо оцінки інноваційних заходів подолання економічної кризи підприємства.

Результати дослідження. Кризові явища, які суттєво впливають на економічні результати діяльності багатьох підприємств України та корпорацій світу, спотворюючи внутрішнє та зовнішнє середовище суб'єктів бізнесу, значно гальмують й інноваційні процеси, які виступають каталізатором усіх видів діяльності. Це призводить до зниження інноваційної активності промислових підприємств, призупинення темпів науково-технічного прогресу, скорочення попиту на інноваційну продукцію, скорочення можливостей застосування прогресивних технологій, удосконалення організації праці, знижує виробництва й управління. У кінцевому результаті це знижує конкурентоспроможність як продукції підприємств, так й економіки країни в цілому.

Водночас, зважаючи на динаміку інноваційної діяльності в Україні, можна стверджувати й зворотнє: саме криза інновацій спричинює стагнаційні процеси в економіці країни в останні роки.

Кризові явища стали повсякденням для сучасних підприємств, функціонуючих у вітчизняній та світовій економіках. Проте, для одних суб'єктів господарювання вони виступали каталізатором подальшого економічного зростання, для інших – чинником загострення суперечностей в системі функціонування, що призводило до погіршення результатів господарювання, збитковості чи банкрутства, які в сукупності неодмінно позначаються на місці країни в рейтингу інноваційного розвитку [1].

Вітчизняна промисловість володіє вагомим інноваційним потенціалом, здатним забезпечити структурну трансформацію національної економіки і високий рівень науково-технологічного розвитку країни у цілому. Водночас, в Україні досі переважаючими джерелами зростання промисловості слугували резерви виробничих потужностей, що не були задіяні протягом кризового періоду, і сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура. Збереження існуючої моделі розвитку промислового сектору України з орієнтацією на низькотехнологічне виробництво та експорт може призвести до зниження конкурентних позицій національної економіки і подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн.

В умовах хронічної кризи в Україні впровадження інновацій у виробництво є занадто слабким. Так у рейтингу країн світу за індексом інновацій 2015 р. лідирують такі країни, як Швейцарія, Швеція, Велика Британія, Нідерланди, США; Молдова займає 45-те місце, Вірменія – 59-те, Російська Федерація – 62-ге, Грузія – 73-ге, Білорусь – 77-ме, Казахстан –

84-те місце (дослідження охоплює 142 країни). Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71-е місце, що на 8 позицій нижче 2014 р. і на 11 – ніж у 2013 р. (табл. 1).

Дослідження Глобального індексу інновацій для країн світу [2] показує, що країни, які мають найкращі показники рівня розвитку інновацій, демонструють відносну стабільність. Якщо розглянути 25 провідних країн за рівнем розвитку інновацій, то динаміка рейтингів показників інноваційного розвитку демонструє, що окремі держави змінюють свої місця в рамках відповідних груп, але при цьому жодна з них не покидає своєї групи. Тобто успішна інноваційна діяльність опиняється у замкненому колі: після досягнення певного критичного рівня показників інвестиції залучають інвестиції, таланти залучають таланти, а інновації породжують інновації. Проте, для України така закономірність не виконується.

Однак, за останні два роки ситуація дещо поліпшується. Так, у 2016 році частка підприємств, що займалися інноваціями становила 18,9%, а це є найвищим показником за останні 16 років (табл. 2).

Аналіз субіндексів Глобального індексу інновацій свідчить, що основними вадами, які заважають розвитку інноваційних процесів, є недостатня ефективність державного управління (121-е місце у світі) і регуляторного контролю (111-е), несприятливе бізнес-середовище (127-е), ускладнений режим сплати податків підприємств (125-е), недостатня екологічна стійкість (118-е), низькі темпи формування капіталів (108-е). Водночас, сильними сторонами є розвиток сфери формування знань (16-е місце), розвиток вищої освіти (39-е місце), розвиток Інтернет-послуг (41-е місце), дослідження та розробки (36-е місце).

У сучасних умовах розвитку ключовим напрямком здійснення економічних реформ в країні є активізація інноваційних процесів. Це визначає необхідність створення адекватної ринкової економіки організації інвестиційної діяльності на підприємствах і розробки прогресивних методів управління інноваційно-інвестиційним процесом.

Підкреслено, що інновації не можуть створюватися без додаткових і постійних вкладень інвестиційних ресурсів, а інвестиції мають еко-

Таблиця 1

Динаміка глобального індексу інновацій деяких країн світу [2]

Країни	2014		2015		2016	
	Місце	Бал (0–100)	Місце	Бал (0–100)	Місце	Бал (0–100)
Україна	60	35,01	63	36,1	51	35,8
Велика Британія	10	55,96	5	61,2	3	61,3
США	7	56,57	10	57,7	5	60,3
Німеччина	12	54,89	15	56,2	15	55,8
Франція	22	49,25	24	51,8	20	52,8
Японія	20	50,32	25	51,7	22	52,2
Польща	43	38,02	44	40,4	49	40,1
Росія	56	35,85	51	37,9	62	37,2
Люксембург	1	97,05	1	97,95	1	100

Таблиця 2

Динаміка інноваційної активності промислових підприємств України за 2000–2016 рр. [3]

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	у тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	підготовка виробництва для впровадження інновацій	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
	%			внутрішні НДР	зовнішні НДР	Млн. грн.			
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	3129	X	X	95,9	527,3	1873,7	250
2004	13,7	4534,6	4453	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	6123	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160	991,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10821,0	986,4	793,5	192,9	328,4	X	7441,3	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7979,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	11963	965,2	231,1	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	16385	1312,1	326,4	87,0	X	5546,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	X	5115,3	778,0
2015	17,3	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	X	11141,3	548,0
2016	18,9	23229,5	2457,8	2063,8	394,0	64,2	X	19829,0	878,4

номічний зміст лише тоді, коли спрямовані на реалізацію певної ідеї для створення нової техніки, технології, що може сприяти появі додаткових можливостей одержання прибутку.

Активаторами інноваційної діяльності промислових підприємств України повинні стати: використання нових або значно поліпшених способів виробництва, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій, впровадження нових методів продажу та просування товарів на ринки, сприяння оновленню та повнішому використанню виробничих потужностей та технологічної бази підприємств, що дозволить оптимізувати виробничі процеси, прискорити технологічну модернізацію промисловості та забезпечити розвиток галузевої реструктуризації промислового сектору України.

Виходячи з того, що антикризове управління підприємством являє собою тип управління, спрямований на виявлення ознак кризових явищ та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення, подолання з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення ситуації його банкрутства, розглянемо його сучасні моделі (табл. 3) та оберемо інноваційні моделі для підприємств.

В умовах коли в очевидних ознак прихованого банкрутства на підприємстві не спостерігається і воно має нормальні показники оцінки платоспроможності підприємства та оцінки ефективності господарської діяльності доцільно обирати модель антикризового управління на засадах інвестиційного менеджменту. Така модель передбачає розробку довгострокових цілей і засобів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства з метою запобігання та усунення кризових явищ.

Іншими моделями для адаптації можуть бути: модель антикризового управління на заса-

дах консалтингового менеджменту (в основі якої лежить консультування та технічна підтримка кваліфікованих спеціалістів, метою яких є надання послуг щодо раціонального використання існуючого потенціалу та ресурсів підприємства для досягнення намічених цілей антикризового управління), модель інноваційного антикризового управління (в основі аналіз щодо узгодження продукції зі стратегією розвитку діяльності підприємства; відбір таких видів продукції, що мають високий попит на конкурентному ринку і дають максимальний прибуток).

Варто зазначити, що адаптувати моделі антикризового управління підприємствами необхідно з паралельним безрозривним розвитком маркетингу, менеджменту і стратегій підприємства у глобалізаційних умовах.

Так на підприємствах промисловості доцільно запроваджувати систему управління безпечністю продуктів, яка довела свою ефективність та є прийнятною на міжнародному рівні – систему НАССР (систему аналізу ризиків і критичних точок управління та керівництва з її застосування).

Концепція НАССР полягає у:

- 1) ідентифікації можливих причин небезпечності продукту;
- 2) встановленні того, де і як вони можуть бути усунуті, попереджені чи приведені до прийнятного рівня;
- 3) розробці відповідних заходів і навчання персоналу;
- 4) впровадження заходів на практиці та документування.

Впровадження системи управління безпечністю продуктів на підприємстві – процес тривалий, який стосується всіх служб і всього персоналу. Він не обмежується тільки розробкою документації та наведенням елементарного порядку на

Таблиця 3

Моделі антикризового управління підприємством

Назва моделі	Характеристика моделі
Модель антикризового управління на засадах контролінгу	система забезпечення виживання підприємства, націлена на оптимізацію прибутку, спрямована на підтримку реалізації розроблених планів із заданим рівнем точності
Модель антикризового управління на засадах реінжинірингу	революційне усунення на підприємстві кризових явищ на основі відмови від сталих процедур, спрямоване на поліпшення основних показників діяльності підприємства шляхом моделювання, аналізу та перепроєктування наявних бізнес-процесів.
Модель антикризового управління на засадах фінансової діагностики	здатність розпізнавати стан підприємства шляхом використання певних параметрів з метою виявлення, встановлення причин порушень за умови прогнозування показників фінансового стану підприємства на будь-якому відрізку часу або в динаміці
Модель антикризового управління на засадах фінансової санації	система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості й конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді
Модель інноваційного антикризового управління	Здійснення аналізу щодо узгодження продукції зі стратегією розвитку діяльності підприємства. Відбір таких видів продукції, що мають високий попит на конкурентному ринку і дають максимальний прибуток
Модель антикризового управління на засадах інвестиційного менеджменту	система вибраних довгострокових цілей і засобів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства з метою запобігання та усунення кризових явищ
Модель антикризового управління на засадах менеджменту персоналу	сукупність чинників соціально-психологічного, етичного характеру; демократичний стиль управління, дбайливе ставлення до потреб людини, облік його індивідуальних особливостей
Модель антикризового управління на засадах консалтингового менеджменту	незалежне об'єктивне консультування та технічна підтримка кваліфікованих спеціалістів, метою яких є надання послуг щодо раціонального використання існуючого потенціалу та ресурсів підприємства для досягнення намічених цілей антикризового управління

виробництві. Для впровадження дієвої системи управління безпечністю продуктів необхідне, насамперед, навчання найвищого керівництва, групи НАССР, персоналу, що виконує роботи, що впливають на безпеку продуктів і персон, відповідальних за здійснення оперативного контролю. Може виникнути необхідність у зміні технологічних процесів або методів упаковки, перегляд вимог до постачальників сировини і матеріалів, або навіть і в заміні виробничого обладнання або переобладнання приміщень.

Впровадження системи НАССР надає підприємствам промисловості України низку суттєвих переваг та допомагає офіційному інспектуванню і розвитку міжнародної торгівлі, оскільки посилює впевненість у безпечності продуктів. Переваг від використання системи НАССР багато:

- по-перше, НАССР є систематичним підходом до забезпечення безпеки продуктів;
- по-друге, акцентування уваги на забезпечення безпеки при виробництві і реалізації продукції;
- по-третє, оптимізація внутрішніх ресурсів підприємства;
- по-четверте, покращує планування і сприяє зниженню кількості подальших перевірок;
- по-п'яте, правильно проведений аналіз небезпечних чинників дозволяє виявити приховані небезпеки і направити відповідні ресурси в критичні точки процесу;
- по-шосте, підвищення довіри споживача до наданої продукції або послуги;
- по-сьоме, зменшення втрат, пов'язаних із відкликанням продукції, штрафними санкціями і судовими позовами;
- по-восьме, поліпшення документації;
- по-дев'яте, НАССР може інтегруватися в загальну систему менеджменту якості у відповідності зі стандартами серії ISO 9000;
- підвищення інвестиційної привабливості;
- підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства;
- застосування НАССР є найбільш ефективним засобом попередження захворювань, що викликаються харчовими продуктами;

– використання системи НАССР дозволяє розширити коло клієнтів і ділових партнерів.

Однак, на заваді для усіх вітчизняних підприємств можуть стати:

- брак технічних, людських та матеріальних ресурсів, які не завжди є доступними для підприємства;
- вимагання високих зусиль із залучення усіх елементів організації;
- дуже багато часу;
- вимагання деталізованих технічних даних та їх постійного оновлення;
- потреба сконцентрованої дії усіх учасників харчового ланцюга;
- потреба збереження інформації для простого шляху впровадження.

Для адаптації моделі потрібно також аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Для підприємств сьогодні найвищий ступінь важливості мають такі фактори: контроль якості, номенклатура товарів (послуг) і потенціал розширення, цінова політика. Їх необхідно враховувати в першу чергу при розробці стратегії та заходів з антикризового управління.

Стратегія антикризового управління – це, передусім стратегія виживання, передбачається розробка стратегії подальшого розвитку. Невід'ємною частиною антикризового і посткризового управління є вдосконалення його структури і рішуче оновлення технології виробництва, збуту і самого управління.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про доцільність використання моделі антикризового управління на засадах інвестиційного менеджменту. Така модель передбачає розробку довгострокових цілей і засобів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства з метою запобігання та усунення кризових явищ. Як елемент портфеля інноваційних пропозицій доцільним, на наш погляд, буде широкомасштабне впровадження на підприємствах промисловості системи НАССР.

Список літератури:

1. Кривов'язюк І.В. Криза та інноваційна діяльність промислових підприємств України / І.В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – № 9(159). – 2014. – С. 218–223.
2. The Global Innovation Index 2016. The Local Dynamics of Innovation // www.globalinnovationindex.org
3. Офіційна сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40–15 з редакцією від 05.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
5. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560–12 з редакцією від 23.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

Горященко Ю.Г., Мороз А.Г.

Университет таможенного дела и финансов

ИННОВАЦИОННЫЕ ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные проблемы использования инновационных мероприятий для преодоления экономического кризиса предприятия. Подчеркнуто, что инновации не могут создаваться без дополнительных и постоянных вложений инвестиционных ресурсов. Обращается внимание на необходимость активизации инновационных процессов в Украине и рассматриваются возможные активаторы инновационно-инвестиционной деятельности промышленных предприятий. Доказана целесообразность использования модели антикризисного управления.

Ключевые слова: инновации, предприятие, экономика, инвестиции, антикризисное управление.

Goryaschenko J.G., Moroz A.G.

University of Customs and Finance

INNOVATIVE WAYS OF OVERCOMING OF ECONOMIC CRISIS ON ENTERPRISE

Summary

In the article the issues of the day of the use of innovative measures are considered for overcoming of economic crisis of enterprise. Underline, that innovations can not be created without the additional and permanent investments of investment resources. Attention applies on the necessity of activation of innovative processes for Ukraine and the possible activators of innovative-investment activity of industrial enterprises are examined. Expediency of the use of crisis management frame is well-proven.

Keywords: innovations, enterprise, economy, investments, crisis management.